

В. В. Розанов и П. А. Флоренски

ПРЕПИСКА

*В. В. Розанов – П. А. Флоренском
8. маја 1910, Санкт-Петербурi*

Новчиће ћу Вам послати – један по један – можда чак и у овом писму. О Атлантиди: „Атлантида је постојала” – изјавио сам својевремено у „Иностраној књижевности” Булгакова („часопису за кокете”), који Ви не читате. Ваше ћутање ми је тешко пало, изазвавши при том неки чудан осећај. <...> На крају сам закључио: „Једноставно је бездушан; паметан, занимљив, али без срца. Нека иде с врагом: најобичнији професор.” Онда сам схватио да је пресудило поднебље Јерменије, што рађа некакве дугобраде тигране са тиарама (постоји таква тетрадрахма), а не Кострома са својим „клинастим брадама”: Ви једноставно нисте Рус („пљунута сте мајка”, као и већина синова). А сам Ваш осећај према Русији и Русима је „стилизиција” и „музика”. Није ми било лако. Ни најмање. Само Ви мирно гладите новчиће (и ја то радим) до 25. маја.

*П. А. Флоренски – В. В. Розанову
28. маја 1910, Серџијев Посад*

Поштовани Василије Васиљевичу! Ево Вам Ваших новчића, чије враћање сам одлагао из дана у дан. Такнули су ме у осетљиво место, али било је болно растати се од те боли. Нарочито од половинке драхме. Приказ оног младића немарног, спокојног држања неописиво је леп. Да ли је тога заиста било, Василије Васиљевичу? Или смо ми ти који свему придајемо трептаје неизрециве лепоте и „духовности”. Ето, послали сте ми неку извитоперену, полуизлизану парицу, а она ми раздире душу, буквално „раздире”, јер скоро физички осећам како хрли некуда, како ме напушта, док ми се тело грчи, разболева. Погледајте само: пружена рука; прса; десна бутина; лева потколеница, то је могао да створи само велики уметник. Упоредите то са оним што сада творе најбољи. Баљезгарије, мазарије – вашарска грубост наспрам краљевских манира. Колико сам пута био ван себе пред керамиком у музејима. Обична посуда – за кашу или вино, али има нешто, не знам тачно шта, али после тога тешко је наставити живети на свету.

У почетку ми се чинило да је све то „тек тако”, „утишци”, „превише читања”. Али из године у годину тама је постајала све гушћа. Осећао сам да ми је тесно у сопственом телу, у овом околишу; Ви ми, можда, не верујете, мислите да претерујем. Али не, заиста је тако, то долази однекуд изнутра. Буквално недостатак ваздуха – вероватно се тако осећају даме утегнуте у корсет или Кинескиње омотаних ногу. Хоћеш да замахнеш песницом, да се удариш у груди, да их сможиш, – можда ће отуд изаћи неко друго тело, оно „право”, „моје”, а не ова образина. Већ су Платон и

орфици осећали нешто попут: $\sigma\omega\mu\alpha\text{-}\sigma\eta\tau\omega$, тело је гроб. Веле да се у еросу (да је бар истина) – гробница разбија. Да, али... Тешко је живети тако – без наде. Тешко је чекати васкрсење.

Ноћу.

Павел Флоренски

*В. В. Розанов – П. А. Флоренском
3. јуна 1910, Санкт-Петербург*

Како ми је драго, како ме радује што сте се заинтересовали за новчиће! Овдашње залуднике то не занима. Чак их мрзи и да „погледају” (и Мерешковског). Прави сировњаци, ти „Руси”. Нема у њима ни мрвице Фригије, све сама Обломовка. Слаћу Вам ја још, тек да погледате или на поклон (дублете). Без икаквог научног објашњења, да бих Вас још више заинтригирао:

1) Сова. Реверс: Звезда у српу младог месеца.

2) Snossos. Бик (Зевс) галопира налево, носи Ио – Европу, која седи на њему по странце, држећи вео: [нацртан симбол]; испод симбола је делфин, са главом надоле. Реверс: План лавиринта; звезда и ΚΝΩΣΙΩΝ.

3) Крит „in genere” (тј. новчић искован у име Савеза критских градова) – под Хадријаном. Портрет Хадријана. Реверс: Мали жртвеник, са дршком; на њему пламени са „језичцима”; изнад њега диск.

4) Вук (животиња посвећена Аполону). Реверс: Жрец – крилати. Више ми се допада пластично (покрет) него младић са следећег новчића.

5) Полиримнијум. Глава Аполона? Хелиоса? En face. Реверс: Аполон хода, држећи у испруженој руци предмет нејасног значења, а у левој дугачку палмину грану. Прилажем два дублета на поклон.

1) Панतिकопеј. Глава Аполона. Реверс: Тоболац за стреле (са поклопцем). Преостали потпис ΑΝΤΙΚΟΠΑΙΤΩΝ.

2) Птоломеј Евергет: Глава Зевса. Реверс: Орао. Испред њега је градски амблем града Тира – жезло Мектоарга. ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ ΒΑΣΙΛΕΥ. Кован у Тиру (у то је време припадао Птоlemeјима).

*В. В. Розанов – П. А. Флоренском
4. новембар 1910, Санкт-Петербург*

Поклањам вам денаре – Ањи са Фаустином млађом и децом, Вама – са Церером (класје и жезло у руци) и са Кибелом (Mater deum).

*В. В. Розанов – П. А. Флоренском
14. новембар 1910, Санкт-Петербург*

Дивно сте нацртали новчиће – очигледан „талент” и „позвање”.

А. М. Флоренскаја – В. В. Розанову
12. маја 1911, Серџијев Посаг

Поштовани Василије Васиљевичу,

Хвала Вам на венчаном поклону, и извините због кашњења писма и позне захвалности. Павле о Вама увек говори све најлепше, и ја сам веома дирнута Вашом пажњом према мени. И овог пута сам ја крива за кашњење писма, због чега се поново извињавам.

С поштовањем,
Ана Флоренскаја

П. А. Флоренски – В. В. Розанову
28–29. новембра 1911, Серџијев Посаг. Ноћ.

Поштовани Василије Васиљевичу!

Ево Вам једног карактеристичног примера. Овдашњи Јеврејин-часовничар има неколико старих новчића. Намеравам од њега да купим Петрову рубљу: у радњи је полумрак. Тражи рубљу за њу. Иако знам да се још мање разуме у новчиће од мене, одмах сам „развидео” (костромски израз) да нешто није у реду. Пажљиво гледам – видим – седефаста боја амалгама – очигледан фалсификат. Кажем му: „Није сребро.” А он: „Сребро је у новцу увек ниске финоће.” Ја: „То је друго, али овде сребра уопште нема.” Он: „Како нема?” Најзад сам га натерао да провери помоћу течности за анализу. Враћа се као да је све у најбољем реду, као да је он тврдио да није сребро, а ја – да је сребро, као да сам ја хтео њега да преварим, и убедљиво изјављује: „Метал!” – Ја: „Дакле, није сребро?” „Ради се о металу. Ваш је за рубљу.”² Није у питању јеврејству својствено користољубље или похлепа – нико није имун на то. Не, ја сам погођен неком врстом атрофије увиђавности. Постоје разни пороци и врлине, и код Јевреја и код свих осталих. Али тешко је срести овакво слепило. Чини ми се да је лакше изаћи на крај са убицом, прељубником или разбојником него са човеком који ни у себи ни у другима органски не препознаје никакве обзире. Јеврејин не схвата да у свему мора постојати граница, унутрашња мера – потпуна супротност Елину, за кога је *μηδεν αγαθ*.

Воли Вас
Павле Флоренски

² У новчарству су познати случајеви када је финоћа монетарног сребра изворно (драстично) смањивана, а да то није утицало на номиналну вредност дате кованице. Ова појава није нужно повезана са израдом фалсификата или реплика. (Петровић, С. (2000). *Нумизматички речник*, стр. 10–11. Шабац: Народни музеј Шабац). [Све фусноте су преводилачке.]

Очигледно ми је С. Цветков послао Ваш примерак књиге Головина³ о нумизматици – на последњој страници сам, на име, нашао Ваше шкработине. Дозволите ми, драги Василије Васиљевичу, да Вам укратко представим своје виђење нумизматике, тј. онога што ми је у њој заиста важно. Пре свега, шта је новчић? „Monnaie – toute sorte de métal servant au commerce et frappées par autorité souveraine” (Larousse) („Новац је врста метала који се користи у трговини и кује у име највиших власти” (Ларус). „Новчић је метални апоен, вредна ковина која је била или јесте у плаћеном промету” (Даљ). Каква глупост!

Симфонију би, следствено томе, требало дефинисати као папир испуњен паралелним линијама и репатим кружићима. Новчић је, несумњиво, пре свега уметничко дело; а за нумизматичара – новчић је искључиво то, без обзира да ли ће се из њега проучавати свакодневни живот, економски систем, религија итд. одређеног друштва.

Која је особеност овог уметничког предмета, особеност начина на који се користи? Па то што се новчић не захвата лопатом, већ га узимамо руком, и то не ради посматрања, већ ради испитивања. Новчић се одређује додиром, а не погледом, он није намењен гледању, већ упознавању руком, прстима.

Свети Оци у додиру виде основну и најкарактеристичнију способност тела; чуло додира је најудаљеније од интелекта и најближе његовој супротности. Чуло додира покрива најинтимнију област, најслађу и најопаснију. Додир је прва ограда око тела, око *σμα* (грч. тело). Прва његова манифестација <...> ка споља.

И зато је уметност намењена додиру – уметност <...>, уметност упућена начелу живота у нама, уметност обраћања полу. Та уметност и јесте у основи ковања новца. Та уметност, тј. сечење и ковање или ливење новчића, уопште није толико уметност вида, колико уметност додира, а визуелни изглед новчића је сасвим споредан, баш као и његов цилик приликом бацања, још и мање.

Оно најважније, суштина новчића, крије се у доживљавању рељефа, које пак – попут онога о чему сте Ви толико писали – не потиче од површног и случајног додира, већ од дужег бављења, од пропуштања новчића између прстију, од палпације његовог рељефа. О каквом рељефу је реч? Ради се о томе да новчић, неравномерно се загревајући у руци, пре свега на најиспупченијим местима, појачава доживљај пластичности, спајајући тактилни („горе-доле”) са термалним („топло-хладно”) и светлосним (светло-тамно”) рељефом. А томе се придружује и астрални, рељеф живота – јер метал, неравномерно апсорбујући животворну енергију, астралну ауру, „пол” – у зависности од претходне zasiћености, зрачи посебном енергијом.

Али о томе не доликује нашироко разглабати, довољни су и наговештаји, из којих свако може закључити онолико колико му је потребно. Ни ја нећу више ништа рећи. Али из овог општег принципа, „новчић је зарад додира”, произилази низ

---

³ Н. Н. Головин (1875–1944), професор Николајевске војне академије, историчар, нумизмата, аутор књиге *Собирашель монет. Руководство по нумизматике русской и иностранной для любителей и коллекционеров* из 1904. године.

значајних последица које су, барем неке од њих, нумизматичари одавно наслућивали. У том смислу је од најдубљег значаја јагма за оригиналима и мржња према фалсификатима.

Да је новчић намењен гледању, онда би фалсификати могли бити само доброшли, јер нема сумње да су визуелно веома савршени. На крају крајева, поздрављамо фотографско итд. репродуковање слика; неоспорно је да репродукција, немајући статус оригинала, даје и нешто од његове суштине. Репродуковани новчић не даје ништа или скоро ништа. Јурњава за оригиналима можда је и знак сујете; пристати на покоји лажњак знак је незнања.

Ево зашто: додир је, као најнепосредније чуло, минимално свестан, али максимално прецизан, инстинктиван. Притом, из физичке хемије нам је познато да немерљиво мали додаци у легурама често могу потпуно, дубоко променити физичка својства – структуру „легуре”. Најмањи проценат примеса или мало одступање од тачних пропорција, другачији начин обраде (ливење уместо ковања; утискивање уместо избијања; сила удара итд. итд.), све то може у великој мери променити физичка својства новчића, а посебно његову структуру и његову топлотну и електричну проводљивост и, заједно са потоњом – ово додајем у своје име, а не у име физичке хемије – његову способност да апсорбује и спроводи астралну енергију.

Такође је познато да способност апсорпције водене паре, различитих гасова, еманација радиоактивних материја и сл. веома зависи од начина обраде. Све се то у највећој мери опажа додиром; новчић нешто другачијег састава и другачије обраде, који се визуелно не разликује од оригинала, као дело тактилне уметности нимало не подсећа на оригинал. Можда је за нечије око електротипија ваљана, али она не одговара руци. А управо длан треба сматрати за орган дивљења новчићем, дланом сондирамо његову скривиту нутрину, и уопште није неважно шта се тамо налази. Патица, назубљене ивице, разна испупчења, њихов облик и димензије, да ли је у питању ковање или ливење итд. итд. – све се то најтачније региструје додиром и, односећи се на доњи пол, постепено, рефлектовано, допире до горњег.⁴

Метал је стога од највећег и најосновнијег значаја. Зар нисте приметили да једино сребро оставља сасвим одређен утисак – живог тела, док су бакар и злато већ много беживотнији. Не волим златнике, и мислим с правом. Највише волим сребрни новац. Одликује га јасноћа ковања (злато је расплинато попут теста), дубина рељефа и животворна топлина. Сребро има највећу топлотну проводљивост од свих метала уопште, као и највећи сјај, највећу електричну проводљивост, највећу звучност и највећи астрални капацитет и проводљивост. Основни метал – да није било грофа Витеа, да организује ковање новца у Империји, по мени би било сребро – а не злато или бакар, а поготово не чиновнички никал.

Као прво, сребро одговара просечној новчаној јединици, оном новчићу са којим просечна особа најчешће има посла. Друго, оно је звучно, самом природом предоређено за „звечкави” новчић. Треће, то је метал који највише погодује астралном уједињењу народа у једну природну заједницу, у једну породицу. Злато пак астрално

⁴ Термини „доњи” и „горњи пол” припадају контексту тзв. „хомотипије” (*Сшуб и шврђава исшине*, Девето писмо, посвећено проблематици твари).

исушује људе, док их бакар напросто трује. Сребро је беспрекоран метал, и само се наше вулгарно доба усудило да га потпуно деградира, мада, и тако оскрнављено, оно остаје једини нормалан монетарни метал, баш као што је једини нормалан употребни метал – гвожђе.

Из овога следи захтев који морамо да поставимо пред новчић. Погледајте било који модерни метални новац. Шта је то? Нека дрангулија? Привезак за кључеве? Нека се нико не позива на тананост израде и савршенство ковања. То је механичка прецизност и механичко савршенство, просто је зазорно видети колико се труда улаже у наше кованице, у којима нема ничега осим несхватања суштине новчића. Као прво, површина, намењена додиру, не треба да буде одвећ ишарана, не треба да личи на гравиру, него на високи или скоро високи рељеф. У супротном, осећамо га само као „нешто” неравно. Нашег орла на новчићу, тако, нико не доживљава друкчије него као ребро на каљачи, да ова не би клизила.

Друго, рељеф треба да буде пластичан, без графизма, без оштрих линија, у виду непрекидне усталасане површине. Портрет суверена на нашој рубљи је пре урезан него „извајан”. Ко ће таквог да помилује? Али врх неукуса када је реч и о металу и о ковању представљају турски новчићи; само због њих Турке би требало истерати из Цариграда. По мом мишљењу, врхунац безобразлука је настанити се у земљи Хелена и продуковати такву тричарију. За своју „махмутовску јерес” одговараће пред Богом: а за свој неукус у култури одговорни су пред нама, својим савременицима.

Треће, пресек новчића не би требало да буде некакав круг или диск, као код наше рубље, већ сочиво. Били су у праву древни народи када су новац ковали из куглица, само наши преци су могли да смисле нешто тако срамотно као што је ковање из жице (!!). Можда су донекле подношљиви чанкасти новчићи са усецима //, али у сваком случају не наши.

Наша ивица, којом се толико хвалимо, натерала би старе да поцрвене од стида. Дошли смо до тога да смо за циљ живота поставили различите *tours de bras* (окретање руке (фр.), недозвољено у рвању) и чак се хвалимо њима. Чему ово оштро обође, што тако одвратно вређа длан? Обод новчића неизоставно мора бити заобљен, „пунан”, као и све остало у новчићу што мора бити непрекидно, валовито, заобљено. Новчић са оштром ивицом исто је што и тело прекривено рибљим крљуштима или иглама бодљикавог прасета.

Као четврто, наш плитки рељеф и ситничави детаљи, будући знак нашег незнања, директно су супротстављени дубоком рељефу и непрекинутим површинама најсавршенијих грчких новчића. Римљани су већ иступили чула и окренули се од тактилног новчића ка области гравирања, минијатуре. Имали су добре идеје, али лошу реализацију – лошу са монетарне тачке гледишта. И упропастили су ствар. Још само један корак и уместо новчића издавали би кружиће са фино урезаним члановима Законика о фалсификовању кованица.

И заиста је требало да постоји такав закон: „Свако ко кује новчиће, дужан је да их начини тако да одговарају својој намени (тј. да буду „новчисти”, уметнички). Непоштовање овог закона повлачи казну од десет година принудног рада”. Да је држава приступила уметничком креирању кованица, питам се ко би могао да их фалсификује. А онога ко би могао, требало би наградити и именовати директором

ковнице новца, јер је очигледно већи уметник од њеног актуелног директора. Грчке корњаче, шкољке, рибе, сове итд. ето одличних примера шта може и треба да стоји на новчићима.

Не говорим сада о приказаној фигури, већ управо о форми, јер је очигледно да на новчићу не може да се прикаже све и свашта, као што не може да се скулптурално репродукује покрет, нити сликовито звук. У нас нема воље за разумевањем посебне области монетарне уметности, па час залутамо у гравуру, час у скулптуру, час у сликарство, а час у кривично право.

Али опростите ми што сам, листајући Вашу књигу, био овако опширан, мада је остало још много тога да се каже о астралној, историјској и др. странама монетизације, али вероватно сте већ уморни, баш као и ја. Па и касно је, и петлови су објавили да је време за спавање.

Пријатељски Вас грлим. Нека Вас Господ чува
и нека пошаље оздрављење Варвари Дмитријевној.
Одани Вам недостојни свештеник
Павле Флоренски

25–26. јун 1912. Ноћ. Сергијев Посад

П. С. Нисам рекао оно најважније: каквог ли апсурда стављати новчиће испод стакла у музејима. То је исто као да излажете уметничке слике застрвене чаршавима или приређујете концерт уз хуку локомотива. Колико год да сам пилио у музејске новчиће, ниједном ми ништа нису рекли: некакве хрпице, али ја не марим за то старо смеће. Радије бих вртео Катаринин новчић у руци него да гледам уникате под стаклом. Ако се управа Музеја плаши да ће новчићи бити украдени, добро, нека их наниже помоћу карика, и то што више, да се слободно могу додиривати, на челичну жицу, и закључа. Држао – не држао новчиће испод стакла, нема од њих никакве вајде.

П. Ф.

*В. В. Розанов – П. А. Флоренском
8. јула 1912, сџаница Сиверскаја*

Ево ме како опет пишем у „Храму свог ума”, „Павлу Флоренском”. Да, истина је све што сте написали о новчићима. „Новчићи имају својство Питијиних испарења: и једни и други воде човека у лудило.” У стара добра времена (када је Варја била здрава) седео сам над њима до девет сати ујутру. На Шпалерној, „чистећи старе”, у три или четири сата („беле ноћи”) сео бих на прозор (трећи спрат) и сав узбуђен (већ се виде линије и слова испод четке и сапуна), обузет врућином, скидао сам гаће, затим кошуљу, и потпуно наг, прљав, мокар (вода, сапун, прљавштина и оксид са кованица), чистио бих и чистио, скоро па кожом која ми се скидала са прстију. То је био код мене период правог лудила. Сада, са цигло 4.000 грчких новаца, опустио

сам се и отупео (главна ствар је, ипак, Варјина болест). И ево, неко куца на врата: портир уноси самовар, сад ће све видети: и да се не бих осрамотио, гологуз се завлачим под покривач и претварам се да се будим, устајем, навлачим панталоне и закувавам чај.

В. Розанов

*В. В. Розанов – П. А. Флоренском
30. новембра 1912. године*

Одавно сам Вам спремио ас (IX век пре нове ере) града Олбије, дивно очуван (по 50 рубаља), и још ћу тога сакупити...

В. Розанов

*П. А. Флоренски – В. В. Розанову
7. март 1913. Вече. Серџијев Посад*

Поштовани Василије Васиљевичу!

Пишем Вам под снажним утиском приспећа наслова који сам одавно наручио у Академијину библиотеку, права ризница, барем за мој рад. Ради се о издању: L. Anson, *Numismata Graeca. Greek coin-types classified for immediate identification*, London, 1910. По замисли, по садржини, ова књига је незаобилазна у изучавању античког света. Аутор је кованице груписао према реверсима, показавши тиме да их не вреднује формално-историјски, већ садржински, „на наш начин”. Тако можете остварити целовит увид у мотиве, рецимо, трозупца, храма, лишћа, класја итд. Стварно сам срећан што сам наишао на овај рад, јер живећи овде без музеја, без збирки, чак и без књига, сада ипак имам некакву замену за све то. Али ово се односи само на садржину. Изглед публикације ме је дубоко разочарао. То је „научно”, фототипско издање. На страну што је приказ већине новчића нејасан, а понекад и сасвим неразговетан – и општи тон одликује неко неизрециво мртвило. У начину презентовања антиквитета генерално постоји нешто умртвљено, ужасавајуће згасло. То се односи пре свега на фаллос на репродукцијама статуа, поготово оних од нетонираног гипса. На таквим статуама увек се представља као нешто мртвачко. Иста та беживотност одликује и Ансоново издање, као у друге скупе нумизматичке атласе. О томе смо већ разговарали, али не могу да одолим а да опет не критикујем савремене издаваче. Ако већ не поседују спонтани дар уочавања живота у траговима антике, зашто се не руководе бар захтевима јасности. Зашто су некакве расплинуте мрље „научније” од труда савесног кописте, који је при томе под контролом научника?

9. март 1913.

Уопште нисам знао да се фотографишу реплике, а не оригинални новчићи. Али све време ми је на језик долазила реч „гипс”. У самој овој речи постоји нешто што

исушује, утисак шупљикасте масе, која одузима језику сваку влажност. Сада, када сам сазнао да се заправо ради о снимцима копија, одвратно ми је и да погледам фототипске атласе из нумизматике. Површинска фактура, безбројне рупице од ваздушних мехурића, недостатак одсјаја, нејасне линије, сенке без сочности, малаксалост општег тона – све је до те мере супротно археолошком инстинкту, да и најјаднију репродукцију руком више волим од „добре” фототипије са гипсаних реплика.

И што је најважније, то је невероватно сиромаштво фототипске репродукције. Из правог новчића, који је у далеко горем стању очуваности од копије са које је репродукција направљена, може се спознати неизмерно више него из слике стављене у атлас, или из цртежа начињеног руком. Јер захваљујући различитом окретању новчића, осветљавајући га под различитим угловима и са различитих страна, под различитим светлом (дневним, ноћним), имајући у виду различите намере и различита предубеђења, па и разлику у расположењима при „уживљавању”, утисци од новчића се сумирају и синтетишу у једну целину.

Поглед особе која проучава новчић разликује се од насумичног, узгредног погледа; фотографија, и то још гипсане копије, даје, међутим, мање а свакако не више од утиска каквог случајног посматрача. Давање свуда и увек предности мртвом оку – сочиву фотографског апарата – у односу на живо око посматрача који се уноси у новчић подразумева потпуно неразумевање процеса репродукције, као и одсуство свести да опажање није тренутни утисак, већ превазилажење тренутка, делимична победа над временом, и да у томе главну улогу игра целокупна личност онога који опажа. Памћење – ето основног својства перцепције. У извесној мери и фотографска плоча „памти”. Али невоља је у томе што је то памћење изузетно уско, неспособно да прави широке синтезе и стога, под изговором „објективности”, тј. елиминисања случајних момената током репродукције – и само подређено потпуној насумичности расвете, ракурса и др. спољних услова.

Искусан посматрач, баш зато што може утицати на услове перцепције, баш зато што је њихов господар, а не роб – искључује случајности тренутних утисака и постиже синтетизовани утисак, такорећи, приближава се опсервирању *sub specie aeternitatis* (лат. са становишта вечности). Морате имати стотине фотографија једног новчића, снимљених при различитим условима, и тек тада би кумулативно проучавање свих њих могло у извесној мери заменити цртеж рађен руком. Ако заступници помодних метода репродукције антиквитета заиста искрено говоре о објективности и искрено настоје да исклуче случајности, онда нек се потруде да уместо појединачних праве збирне фотографије по Галтоновом методу, спојивши уједно снимке више примерака исте врсте. Није искључен ни метод Буринскога, који разбија боју на компоненте, када се увек слика исти новчић, али при различитим условима. И притом, нека се увек снимају оригинали а не гипсани одливци (при чијем адирању се губи ефекат одсјаја). Тек тада њихови прикази могу, у начелу, да конкуришу цртежу руком. Али за сада за то нема јаког разлога, баш као што ни у сликарству нема резона за конфронтирање са механичком (неуметничком) фотографијом, само зато што је у питању слика. И, разуме се, то ни у ком случају не искључује могућност критике цртежа руком.

Сада – о нечем другом. Обећао сам да ћу Вам послати парњаке Вашем фаличком новчићу из Сирије. У прилогу су цртежи 14 и 15, позајмљени из: F. Lajard, *Recherches sur le culte, les symboles, les attributs, et les monuments Ligures de Venus*, Paris. Ови новчићи Деметроса II и Антонина Пија, из града Малуса, сасвим одговарају Вашој кованици Елагабала, кованој у Афродизији. Две фигуре у загрљају као да су привучене једна другој неком тајанственом силом. Испред фигуре са десне стране је низ τὼν φαλλῶν ὀρθῶν⁸ (грч. фалус у ерекцији), налик чешљу и, по свему судећи, слични чешљеви су са стране. Уз фигуру на левој страни је низ попречних набора, који очигледно приказују бројне κτεες (грч. женски полни орган). Отуда и термин „ктеистички” у наставку. Очигледно, обе фигуре су двополне, при чему фаличка фигура има женску главу, док ктеичка – има браду. Цела композиција представља највећи напон полног „електрицитета”, који се притом бескрајно интензивира мноштвом полно привучених парова. Између фигура је, у терминима физике, „поље”, са „силницама”. Ту се налази и приказ јарца који, највероватније, симболизује дато окружење као област интензивно напрегнутог живота, тим пре што јарац има значење полног принципа и свеопште плодности (Пан, сатири). Оријентација њушке јарца ка ктеичкој фигури пак показује да су „силнице” датог поља усмерене од фаличке ка ктеичкој фигури.

Али да се вратимо Вашем и њему сличним новчићима. О њима Лажар пише отприлике ово: кованице, коване у граду Малусу, у близини провинције Памфилије (сл. 114 и 115), имају приказе двополне Венере, коју Јулије Фирмик Матерн назива *biformis*, „двојака”, а Јован Лидијски наводи да су јој древни богослови приписивали оба пола и епитет *αρσενοφιλῆς* (грч. мушко-женска). Напомињем узгред своје запажање да је овај термин био и раније веома распрострањен у античком свету и да га користе многи писци, и пагански и хришћански. Идеја мушко-женског била је завршна синтеза свих противречности стварности, и у њој се, наравно, наслеђивала могућност целовитог разумевања живота. Према сведочењу Јована Лидијског, Памфилијци су поштовали брадату Венеру, одајући јој посебне почести.

Већ и због тога, природно је на новчићу из околине Памфилије видети управо такву двојаку богињу. И заиста, Лажар бележи да је на новцу Деметроса II (Никатора, краљ Сирије) богиња представљена са брадом. На глави има шлем, у левој руци држи лук, али јој је одећа женска. Лажар не тврди да је и на другом новцу истог града приказана Венера с брадом. Али оружје показује, вели он, да јој се приписује двојаки пол. Ови новчићи, плус још један, такође Деметроса II (очигледно добро упућеног у „корене”), које је први пут публиковао Фрелих, „дали су повода за грешку”, коју је направио и сам Фрелих, али и Дуан, Мионе, Рихтер [Froelich, – *Ann. Syr., tab. X, n. 25.* – Duane, – *Coins of the Seleucid, p. 95; pl. XIV, n. 1.* – Mionett, – *Deser. De Med., III, p. 591 et 592, n. 250; V, p. 58, n. 500; S. VIII, p. 44 et 45, n. 232.* – Richter, – *Über die Attrib. der Venus, p. 15*]. Под „грешком” Лажар подразумева управо оно што представља главну пикантерију ових новчића. „Сматрали су и објавили да је божанство представљено на реверсу трију наведених кованица низ фалуса” (Lajard, *id.*, p. 67, пр. 1).

Лажар тврди да је то погрешно, и као доказ наводи неколико асирских монета (видети сл. I 16 и I 17), где „мистичко Дрво живота” веома личи на приказе са новца

града Малуса. Ово наводи Лажара да сумња у тачност описа једног новчића публикованог у Sestini (Lett. numism., T III, p. 103, n. 1.), који он исто повезује са градом Малусом, на коме глава жене (Венере), гледана спреда, покривена крилатим шлемом, има, како му се чини, „ниску” украшену мноштвом фалуса (Lajard, id.). То су Лажарови закључци. Каква наивност! Па наравно да је не само могуће, већ је нужно „ниске” око богињиног врата повезати са Дрветом живота!

Пре свега, зар Дрво живота није други израз исте те фаличке идеје? Шта представља цртеж Дрвета живота који наводи Лажар (I 16)? Па то је иста она ниска, али појачано, сугубо приказана, као букет; а симбол изнад њега је крилата богиња. Што се тиче другог цртежа (I 17), ту је низ подвргнут новој стилизацији, и то у облику плодова нара, који су, увек и свуда (па и у Библији), због обиља семенки и облика плода, служили као симбол плодности.

У осталим случајевима исти тај Лажар одлично говори о синкретизму симбола, о међусобној стилизацији једног симбола другим, из круга исте идеје. А онда се, изненада, наивно и беспомоћно тетура пред „Дрветом живота”, као да је то нешто сасвим другачије од онога што је речено о новчићима из Малуса.

*П. А. Флоренски – В. В. Розанову
5. априла 1913. Сергијев Посад*

За сада Вам шаљем још један чланчић о тројици мистичара, поглавито ради мотива фаличког детета из египатске симболике. Слободни сте, наравно, да га преkraјате, како год хоћете.

Волео бих да штампам књигу, али не такву у којој би, као у неком алманаху, били и Ваши и моји чланци, већ заиста једну заједничку књигу. Ако желите да је учините свежом и занимљивом, немојте шкртарити, а поготово не на опреми, илустрацијама и клишеима [NB].

Неке клишее сам већ обезбедио, уступићу Вам их. Треба нам што више цртежа. Они говоре разумљивије од текстова, и управо за оног ко треба да разуме – а ћуте пред онима што треба да остану неупућени. Биће драгоцене, интимније, ако ова књига буде опремљена својеручним цртежима (нека су и лоши!), који одишу личношћу, цртежима из Ваше колекције, или из мојих путних албума и бележница, тако да мирише на радни кабинет и стварни живот. Могућност заједничког подухвата ме је одувек због нечег надахњивала. Ето зашто увек за неког пишем предговоре, уводе, вршим коректуре итд. Наша сарадња је, наравно, бескрајно занимљивија. Обојица ћемо умрети; али наша деца и унуци памтиће наш заједнички рад и слободно бављење науком, лишено бриге о каријери и научним звањима, бављење науком које, уверен сам, постоји од најстаријих времена, а постојаће и у време наших унука.

Све ово је написано раније, али никако да Вам пошаљем; оно што сам намеравао да некако заокружим, завршавам којекако, журно, у постељи, и шаљем у недорађеном облику. Ако Вам се учини занимљивим, приликом редакције још ћу исправити, допунити и побољшати.

Одани Вам свештеник П. Ф.

П. А. Флоренски – В. В. Розанову
23. децембра 1913, Серџијев Посад

Било би добро илустровати ову преписку типичним, упечатљивим узорцима новца. Можда би се међу Вашим клишеима, које сматрате недовољно квалитетним, нашло неколико сасвим одговарајућих за *Бојословски весник*. Уопште узев, мислим да у коректуру треба ставити што више цртежа.

П. Ф.

В. В. Розанов – П. А. Флоренском
6. марта 1914, Санкт-Петербург

Договорено је са Ајвазовом, иако није било лако. Искамчио сам за Вас монете пре-див-ног стања и по доброј ЦЕНИ, три тетра-драхме. Свака по 20 рубаља. Атина – из Перикловог доба, Меронеја – са Дионисом из Киликије, град Тарс – из времена сатрапа Детама.

В. В. Розанов – П. А. Флоренском
12. марта 1914, Санкт-Петербург

Авај, драги мој – заиста сам за Вас измолио три новчића од Галаса: али, дошавши кући и проверивши их код себе, уочио сам важну разлику: монограми на Меронеји су новији, а на Тарсу је испод јелена лав уместо уобичајеног бика. Зато Вам шаљем онај свој са биком, присвојивши за себе Галасов. Тај ретки новчић ме је одушевио још код Елгермана, па сам за њега и дао 20 рубаља. Траг ударца секиром на новцу показује да је донесен у храм, и на овај начин „изузет из опште употребе”. Али domeћем из своје колекције један други занимљив примерак.

Такви су вам нумизматичари: „ужасни људи”, каткад краду новчиће једни од других. Прихваћени начин показивања новчића стручњацима („учењацима”) зато и јесте само у сопственом присуству, не уздајући се ни у чије поштење. Јер речено је: *Scientia vincit virtutem* (лат. Знање побеђује врлину).

Заузврат „Атина”, и нека Вам то буде за утеху, зацело превазилази квалитетом све моје примерке (намерно нисам проверавао, да не би „победила” завист, која *non laebet excelsiorem virtutibus* (лат. не ђредсџавља највишу врлину).

П. А. Флоренски – В. В. Розанову
15. марта 1914, Серџијев Посад

Хвала Вам, драги Василије Васиљевичу, на новчићима. Заљубио сам се у Атину, по неколико пута током дана трчим да је помилујем. И Васик је очаран њоме. Сада познаје неколико „тета” – „Тета Медузу”, „Тета Атину” и „Тета Деметру”, и изражава незадовољство када се расправљам с њим и доказујем му да не постоји „чика Атен”. Очигледно да, попут Вас, мисли да свака „тета” обавезно мора имати свога „чику”. За „чика Атена” тврдоглаво сматра Сократа; игнорише сва моја објашњења

поводом тога. Додуше, на крају крајева, он је у праву: наравно да Сократ није био муж Ксантипе него Атине или душе АтиНИне – Атене.

Новчићи из Тарса драги су ми због имењака – апостола Павла. Преко њега сам се некако и ја провукао у Тарс. Посебно ме радује што новчић има зарез: траг да је нека побожна душа „запалила свећу” Ваалу. Одиста, без обзира шта кажу разни Ајвазови, боље је и палити свећу Ваалу него турати шију у уштиркану крагну.

16. март 1914. Негеља.

Новчићи нам пружају тако хранљиво надахнуће, да свако треба да има неколико примерака код куће или, барем, у неком лако доступном музеју. Не говорим сада о „закључцима” до којих може доћи научник или истраживач неке кованице, тј. о њеном садржају, већ о њеном непосредном дејству, о духу који се излива из ње – о инспиративности додира са самим њеним бићем. Рационално расуђујући, мора се наравно признати да новчић, проучен и публикован, и то од специјалиста и према најбољима узорцима, не захтева да се види и опипа. Али у ствари, тај лични контакт, па често и са недовољно очуваним примерком, не додајући ништа „одговорном” познавању монета, чини суштину знања, њено једро и животворно зрно, док такозвано знање и није друго до плева. Рећи ћу смелије – „одговорно” познавање само по себи и није знање, већ имитација знања. Тај смисао за чињеницу о коме пишете јесте управо полусвестан, али веома оштар осећај празнине рационалног знања, односно његове пуноће када потиче из живог додира са стварношћу.

Академска наука (наша) пак представља оличење супротстављања рационалног знања оном животном, које тобож није вредно пажње, залагања и улагања.

Погледајте А. П. Голубцова¹: солидан археолог који целог живота предаје старохришћанску и византијску археологију, а никада није отишао да види катакомбе, Свету Софију итд. Шта тек рећи о другима. Чак и цртежи – ни они се не сматрају неопходним. За предавања морам ручно да цртам табеле, дијаграме итд. на листићима папира. Ово нипошто није притужба (то ми је корисно), већ уочавање различитих приступа. Бар да се неко запита, треба ли ми нешто – бојице, папир итд. Очигледно, те таблице се сматрају најобичнијим хиром и игтаријом.

(С руској превела Драиња Рамагански)

¹ А. П. Голубцов, богослов, професор Московске духовне академије.